

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.25>**Радчук А.А.***кандидат юридичних наук,**голова,**Одеський окружний адміністративний суд*

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУТНІСНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. В умовах трансформації сектора безпеки України, зокрема в контексті триваючої збройної агресії та повномасштабної війни, питання належного адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців набуває особливої значущості. З одного боку, права військовослужбовців як особливої соціально-професійної групи мають подвійний вимір: вони поєднують загальні невідчужувані людські права з обмеженнями, зумовленими специфікою військової служби. З іншого боку, система їх реалізації і захисту ґрунтується на складному комплексі організаційних, матеріально-фінансових та процедурно-правових механізмів, які мають бути послідовно узгоджені між собою.

Недосконалість окремих елементів такої системи, неузгодженість нормативно-правового регулювання, прогалини у правозастосовній практиці та відсутність чіткої структурної моделі адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців призводять до порушень цих прав, зниження рівня соціальних гарантій та зменшення довіри до органів публічної влади. У цьому контексті особливого значення набуває поглиблений аналіз сутнісного змісту та структурних компонентів зазначеної системи, що дає змогу визначити шляхи її оптимізації, вдосконалення нормативної бази та практичних механізмів реалізації прав військовослужбовців.

Таким чином, дослідження сутнісно-структурного аспекту системи адміністратив-

но-правового забезпечення прав військовослужбовців відповідає актуальним потребам науково-теоретичного осмислення й практичної модернізації механізмів забезпечення прав і свобод осіб, які виконують конституційний обов'язок захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення окремих аспектів системи адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців є актуальною темою, яка постійно перебуває в полі зору науковців та практиків. За останні роки значно зросла кількість публікацій, присвячених цій проблематиці, що відображає як суспільний запит, так і розвиток правової науки.

Сучасні дослідження можна умовно поділити на кілька напрямків. Перш за все, значна частина робіт зосереджена на теоретико-правових та історико-правових основах адміністративного та військового права. Науковці, такі як М. Беланюк [1], Р. Калюжний і Р. Алієв [2], В. Коваль [3], І. Коропатнік [4], В. Пашинський [5] та ін. Зазначені дослідники детально розглядають сутність адміністративно-правового статусу військовослужбовців, класифікують їхні права та обов'язки, а також аналізують принципи, на яких будується система їхнього захисту. Їхні праці часто акцентують увагу на взаємозв'язку між адміністративним регулюванням і гарантіями прав людини у контексті військової служби.

Окремим напрямком є структурний аналіз системи захисту прав. У цьому напрямку наукових досліджень відзначимо роботи

М. Корнієнка [6-8]. Дослідник розглядає її як багаторівневу систему, що включає органи державного управління, спеціалізовані органи, а також судові та позасудові механізми. Роботи вказаного та інших авторів підкреслюють важливість ефективної взаємодії всіх цих елементів для забезпечення належного рівня захисту. Часто в цьому контексті порушуються питання координації та розподілу повноважень між різними інституціями.

Аналіз останніх наукових праць показує, що хоча окремі аспекти цієї проблематики висвітлені досить ґрунтовно, бракує комплексного дослідження, яке б об'єднало сутнісний та структурний підходи в єдину цілісну систему. Ця стаття має на меті заповнити цю прогалину, інтегруючи теоретичні напрацювання та практичні аспекти для формування цілісного уявлення про систему адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців.

Мета дослідження. Метою дослідження є висвітлити сутнісно-структурний аспект системи адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження важливим є розуміння змісту категорії, що досліджується. Наголошено, що система адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців – це злагоджений, цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, що включає:

- нормативно-правову базу (закони, підзаконні акти);
- інституційну структуру (органи влади, військові формування, суди);
- ідеологічні засади (принципи, цінності, що формують правосвідомість);
- функціональні механізми (процедури реалізації, охорони та захисту прав).

Усі ці компоненти гармонійно взаємодіють між собою, забезпечуючи реалізацію, захист та охорону законних інтересів і свобод військовослужбовців у сфері публічного адміністрування.

Виходячи зі змісту самого поняття адміністративно-правового забезпечення прав осіб,

які проходять військову службу, можна виділити кілька взаємопов'язаних складових цієї системи.

По-перше, це нормативний компонент, що охоплює сукупність законів та підзаконних актів, котрі визначають права військових, процедури їх реалізації, встановлені обмеження та запроваджені гарантії.

По-друге, інституційний елемент, який включає органи державної влади, структури військового управління, а також спеціально уповноважені суб'єкти (зокрема, інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), що відповідають за забезпечення та охорону прав військовослужбовців.

По-третє, ідеологічна складова виражається у принципах, ціннісних орієнтирах і концептуальних підходах, що формують напрями правової політики у цій сфері (наприклад, пріоритет правового статусу людини порівняно з вимогами дисципліни у військових колективах).

Нарешті, функціональний аспект охоплює адміністративні процедури, практику застосування норм, способи контролю й притягнення до відповідальності, а також форми адміністративного чи судового захисту.

Загалом така система покликана гарантувати не лише формальне проголошення прав військовослужбовців, а й дієві механізми їх реалізації, з урахуванням того, що військова служба об'єктивно передбачає специфічне регулювання і певні обмеження прав.

У поданому визначенні використано поняття «межі публічного управління». Це зумовлено тим, що діяльність щодо адміністративно-правового забезпечення прав військових є складовою функціонування органів публічної влади, насамперед виконавчої, у сфері управління суспільними процесами. Водночас такий підхід до аналізу предмета дослідження пояснюється низкою чинників, розуміння яких має важливе методологічне значення для розкриття теми.

Передусім варто підкреслити, що адміністративне право належить до інструментів

регулювання сфери публічного управління. Воно врегульовує суспільні відносини, які виникають у процесі функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування при реалізації публічних інтересів. Оскільки військова служба є елементом державної системи, вона також охоплюється дією цих норм.

При цьому важливо враховувати співвідношення адміністративного та конституційного права. Розуміння їх взаємозв'язку дає змогу чіткіше визначити природу й обсяг адміністративно-правових механізмів захисту прав військовослужбовців. Варто згадати й про тенденцію до конституціоналізації адміністративного права, на яку звертав увагу О. Константий [9, с. 203-208], а також інші дослідники [10, с. 60-64].

Конституційні норми встановлюють основи правового становища особи, у тому числі військовика, визначаючи систему базових прав і свобод, умови їх обмеження й гарантії реалізації, а також структуру органів влади, включаючи виконавчі органи та оборонні інституції. Відтак конституційне право створює фундаментальну рамку, у якій здійснюється адміністративне забезпечення прав.

Водночас, адміністративно-правові норми конкретизують і розвивають конституційні положення, забезпечуючи їх упровадження в управлінську практику. Вони регламентують діяльність органів військового управління, встановлюють адміністративні процедури, механізми оскарження рішень, заходи відповідальності для посадовців і процесуальні гарантії для військових. Тож адміністративне право функціонує як інструмент практичної реалізації конституційних принципів у сфері публічного адміністрування.

У цьому контексті, правове забезпечення прав військовослужбовців постає як дворівнева структура, що відображає ієрархію правових норм та механізмів:

1. Конституційний рівень: Він закладає фундаментальні принципи та визначає загальний обсяг допустимих обмежень прав і свобод військовослужбовців, а також встановлює

основоположні засади правового регулювання. Це є наріжним каменем для всієї системи захисту.

2. Адміністративний рівень: На цьому етапі відбувається конкретизація, безпосередня реалізація та ефективний захист прав військовослужбовців у повсякденній діяльності в межах публічного управління. Це операційний рівень, де норми права втілюються у життя.

Відтак, ефективне адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців є можливим виключно за умови його повної відповідності та узгодження з конституційними засадами. Будь-який аналіз адміністративної діяльності щодо прав військовослужбовців повинен обов'язково здійснюватися з урахуванням її безпосередньої залежності від цього основоположного, конституційного контексту. Особливо це актуально в умовах сьогодення, коли військовослужбовці виконують завдання із захисту суверенітету України, що вимагає бездоганного функціонування всієї системи їхнього правового захисту

По-друге, адміністративно-правовий статус осіб, які проходять військову службу, виникає та реалізується в межах публічно-правових відносин. Його регулювання здійснюється не нормами приватного права, як це має місце у сфері трудових чи цивільних правовідносин, а положеннями публічного права, що мають обов'язковий характер. Органи, які здійснюють управління у військовій сфері, виступають від імені держави, виконуючи публічні завдання, і тим самим демонструють приклад функціонування публічного адміністрування.

Як об'єкт наукового аналізу, адміністративно-правовий статус військовослужбовців потребує ретельного вивчення особливостей його становлення та реалізації у структурі публічних правовідносин. Визначальною рисою цього статусу є його залежність від імперативних приписів публічного права, що істотно відрізняє його від становища учасників приватноправових сфер.

Слід зазначити, що формування цього статусу відбувається через владну волю держави, виражену у нормативних актах різного рівня підпорядкованості. На противагу гнучкості цивільних чи трудових правовідносин, де сторони можуть погоджувати умови взаємодії, військова служба відзначається суворою ієрархією та відсутністю рівності між учасниками.

Примусовий характер регулювання виявляється у тому, що військовослужбовець позбавлений можливості самостійно змінювати чи припиняти службовий зв'язок, визначати зміст чи спосіб виконання своїх обов'язків. Такий підхід зумовлений специфікою військової служби як особливого виду державної служби, покликаної забезпечувати оборону та безпеку держави.

Крім того, робота органів, що здійснюють управління у військовій галузі, є окремим типом публічного управління, що має власні особливості щодо методів і форм реалізації владних повноважень. Вони уповноважені приймати односторонні владні рішення, які є обов'язковими для підлеглих, незалежно від їх особистого волевиявлення.

По-третє, використання поняття «у межах публічного управління» дозволяє чітко визначити рамки функціонування відповідної системи. Такий вислів окреслює сферу дії: йдеться не про всі можливі способи гарантування прав (наприклад, не про конституційний чи міжнародно-правовий рівень у вузькому сенсі), а конкретно про адміністративно-правові механізми, тобто ті інструменти, які діють у площині публічного адміністрування – зокрема через діяльність оборонного відомства, Генерального штабу, структур внутрішнього контролю тощо.

Завдяки акценту на публічному управлінні можна сконцентруватися на тих засобах захисту прав, що реалізуються у вигляді владних рішень, процедур, приписів і дій, які мають імперативну природу й виконуються від імені держави. До таких належить регулювання правил проходження служби, ухвалення адмі-

ністративних актів, здійснення контролю, нагляду та дисциплінарного впливу щодо осіб, які проходять військову службу. Саме тут виникають специфічні адміністративно-правові відносини, що і є предметом дослідження, тоді як інші правові сфери (конституційна, кримінальна, міжнародно-правова) формують лише ширший нормативний фон, але не охоплюють особливості управлінського механізму реалізації прав у військовій сфері.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що система адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців є складним, багаторівневим утворенням, яке органічно поєднує нормативну, інституційну, ідеологічну та функціональну підсистеми. Їх взаємодія забезпечує не лише формальне закріплення прав і свобод військовослужбовців, але й створює дієві механізми їх реалізації та захисту в умовах служби, що за своєю природою передбачає особливий режим правового регулювання та визначені обмеження.

Адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців функціонує в межах публічного управління, що окреслює специфіку правових відносин між державою та військовослужбовцем і визначає імперативний характер норм, якими регулюється їхній статус. У цьому аспекті адміністративне право виступає продовженням і конкретизацією конституційних засад, створюючи інструментарій для реалізації прав у сфері публічного адміністрування.

Таким чином, ефективність цієї системи безпосередньо залежить від збалансованого поєднання фундаментального конституційного рівня та практичних адміністративно-правових механізмів. Особливої актуальності така збалансованість набуває у сучасних умовах, коли військовослужбовці виконують ключову роль у гарантуванні суверенітету й безпеки держави. Отже, подальший розвиток доктрини адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців потребує постійної адаптації та вдоскона-

лення як на нормативному, так і на інституційному рівнях, із урахуванням пріоритету правового статусу особи в демократичній державі.

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного осмислення сутнісних характеристик та структурної побудови системи адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців в умовах сучасних безпекових викликів. Метою роботи є комплексне розкриття змісту поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців через аналіз його складових та визначення їх взаємозв'язку у межах публічного управління.

У дослідженні обґрунтовано, що ця система постає як цілісний організаційно-правовий механізм, що включає нормативну основу (законодавчі та підзаконні акти), інституційний вимір (органи виконавчої влади, структури військового управління, інституції контролю), ідеологічні засади (цінності й принципи, що формують правову політику у сфері військової служби) та функціональні елементи (адміністративні процедури, практики реалізації, механізми контролю й захисту). Наголошено на імперативному характері адміністративно-правового регулювання військової служби, що визначає особливий статус військовослужбовців порівняно з учасниками приватноправових відносин.

Особливу увагу приділено визначенню місця цієї системи у межах публічного управління, що дозволяє чітко відмежувати адміністративно-правові засоби захисту прав від механізмів конституційного чи міжнародного регулювання. Зроблено акцент на важливості узгодження адміністративного рівня забезпечення прав із базовими конституційними засадами, що забезпечує комплексність і стабільність системи в умовах виконання військовослужбовцями завдань із захисту суверенітету та безпеки держави.

Доведено, що подальше вдосконалення системи адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців потребує збереження балансу між вимогами дисципліни та гарантіями правового статусу особи у демократичній правовій державі. Отримані результати можуть бути використані для оновлення нормативної бази, удосконалення адміністративних процедур та розвитку інституційних механізмів контролю у сфері військового управління.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правове забезпечення, військовослужбовець, воєнний стан, правовий статус, система забезпечення прав.

Radchuk A. A. System of Administrative and Legal Support of the Military Personnel Rights: Essential and Structural Aspect

Summary

The relevance of the study is stipulated by the urgency for a thorough understanding of the essential characteristics and structural construction of the system of administrative and legal support of the military personnel rights in the context of modern security challenges. The aim of the paper is to comprehensively reveal the content of the administrative and legal support of the military personnel rights concept through the analysis of its components and the determination of their interrelation within public administration.

The study substantiates that this system appears as a holistic organizational and legal mechanism including a regulatory framework (legislative and subordinate legislation), an institutional dimension (executive bodies, military management structures, control institutions), ideological foundations (values and principles that shape legal policy in the field of military service) and functional elements (administrative procedures, implementation practices, control and protection mechanisms). The imperative nature of the administrative and legal regulation of military service, which determines the

special status of military personnel compared to participants in private law relations, is emphasized.

Particular attention is paid to determining the place of this system within public administration, which allows to clearly distinguish administrative and legal means of protecting rights from mechanisms of constitutional or international regulation. Emphasis is placed on the importance of harmonizing the administrative level of ensuring rights with basic constitutional principles, which ensures the complexity and stability of the system in the conditions of military personnel performing tasks to protect the sovereignty and security of the state.

It is proven that further improvement of the system of administrative and legal support of the military personnel rights requires maintaining a balance between the requirements of discipline and guarantees of the legal status of a person in a democratic law-based state. The results obtained can be used to update

the regulatory framework, improve administrative procedures and develop institutional mechanisms of control in the field of military management.

Key words: administrative law, administrative and legal support, military person, martial law, legal status, system of rights.ensuring

Список використаних джерел:

1. Беланюк М.С. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939-1942 рр.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 21 с.
2. Калюжний Р.А., Алієв Р.В. Становлення і розвиток систематизації військового законодавства України. *Юридичний вісник*. 2021. № 2 (59). С. 46–54.
3. Коваль В.П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. дис.... д-ра філософії: 081 – право. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 225 с.
4. Коропатнік І.М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України.: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 523 с.
5. Пашинський В.Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 40 с.
6. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.
7. Корнієнко М.В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 170 с.
8. Корнієнко М.В. Концепт забезпечення людських прав у надзвичайних умовах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 3–7.
9. Константи́й О. До питання конституціоналізації адміністративного права і судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 203–208.
10. Подорожна Т. С. Конституціоналізація правового порядку крізь призму формування вітчизняної соціонормативної системи. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2014. № 3. С. 60–64.